EKOLOGIK ONG — SOG‘LOM JAMIYATNING POYDEVORIDIR

Dotsent **Bakhodir Bozorov,**
student **Nafisa Ziyadullayeva,**
student **Ochilova Oyniso,**
student **Izzatullayeva Gulasal,**
Tashkent Institute of Textile and Light Industry
bozorovbahodir1984@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ekologik ong va ekologik madaniyatning sog‘lom jamiyatni shakllantirishdagi o‘rni, ekologik muammolarning inson salomatligi va ijtimoiy taraqqiyotga ta’siri, yoshlar ekologik dunyoqarashini rivojlantirishning pedagogik va ijtimoiy omillari tahlil qilinadi. Shuningdek, ekologik ta’limning uzluksizligini ta’minlash, oilaning tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish, oliy ta’lim muassasalarida ekologik tashabbuslarni rivojlantirish, chiqindilarni kamaytirish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’lim va aholining ekologik madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar asosida mavjud imkoniyatlar yoritilib, ekologik ongni shakllantirishning amaliy yo‘nalishlari yuzasidan takliflar ishlab chiqiladi.

Аннотация. В статье анализируется роль экологического сознания и экологической культуры в формировании здорового общества, а также влияние экологических проблем на здоровье человека и социальное развитие. Рассматриваются педагогические и социальные факторы формирования экологического мировоззрения молодёжи. Особое внимание уделяется обеспечению непрерывности экологического образования, использованию воспитательного потенциала семьи, развитию экологических инициатив в высших учебных заведениях, сокращению объёма отходов и рациональному использованию природных ресурсов. На основе нормативно-правовых документов Республики Узбекистан, направленных на развитие

экологического образования и повышение экологической культуры населения, раскрываются существующие возможности и разрабатываются практические рекомендации по формированию экологического сознания.

Abstract. This article examines the role of environmental awareness and environmental culture in building a healthy society, as well as the impact of environmental problems on human health and social development. It analyzes the pedagogical and social factors involved in developing young people's environmental awareness. Particular attention is paid to ensuring continuity in environmental education, utilizing the educational potential of the family, promoting environmental initiatives in higher education institutions, reducing waste, and using natural resources rationally. Based on the regulatory and legal framework of the Republic of Uzbekistan aimed at developing environmental education and improving the environmental awareness of the population, the article identifies existing opportunities and proposes practical recommendations for fostering environmental awareness.

Kalit so‘zlar: ekologik ong, ekologik madaniyat, ekologik ta’lim, sog‘lom jamiyat, barqaror rivojlanish, ekologik mas’uliyat, yoshlar, atrof-muhit muhofazasi, yashil iqtisodiyot, tabiiy resurslar.

Ключевые слова: экологическое сознание, экологическая культура, экологическое образование, здоровое общество, устойчивое развитие, экологическая ответственность, молодёжь, охрана окружающей среды, природные ресурсы.

Keywords: environmental awareness, environmental culture, environmental education, healthy society, sustainable development, environmental responsibility, youth, environmental protection, natural resources.

Kirish

XXI asrda insoniyat taraqqiyoti iqtisodiy o‘sish, texnologik yangilanish va ijtimoiy farovonlik bilan bir qatorda ekologik barqarorlikni ta’minlash zarurati bilan ham belgilanmoqda. Aholi sonining ortishi, urbanizatsiya jarayonlarining

jadallashuvi, ishlab chiqarish va iste'mol hajmining kengayishi tabiiy resurslarga bo'lgan bosimni kuchaytirmoqda. Natijada iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi, atmosfera havosining ifloslanishi, tuproq unumdorligining pasayishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi va maishiy chiqindilar miqdorining ortishi kabi muammolar tobora dolzarb tus olmoqda.

Mazkur muammolarni faqat texnologik vositalar, ma'muriy choralar yoki ekologik talablarni kuchaytirish orqali to'liq bartaraf etish qiyin. Buning uchun, avvalo, insonlarning tabiatga bo'lgan munosabatini o'zgartirish, ekologik bilimlarni kundalik xulq-atvor bilan uyg'unlashtirish hamda jamiyatda ekologik mas'uliyatni mustahkamlash zarur. Shu nuqtayi nazardan, ekologik ongni shakllantirish sog'lom turmush tarzini qaror toptirish va barqaror taraqqiyotni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Ekologik ong insonning tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglashi, o'z faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini baholay olishi hamda tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan mas'uliyatli qarorlar qabul qilishida namoyon bo'ladi. Ekologik ongli shaxs nafaqat ekologik muammolar haqida ma'lumotga ega bo'ladi, balki ularni kamaytirishga qaratilgan amaliy harakatlarda ham faol ishtirok etadi.

Maqolaning maqsadi ekologik ongning sog'lom jamiyatni shakllantirishdagi nazariy va amaliy ahamiyatini ochib berish, yoshlar ekologik madaniyatini rivojlantirish omillarini tahlil qilish hamda ekologik ta'lim samaradorligini oshirishga doir takliflarni asoslashdan iborat.

Ekologik ong murakkab ijtimoiy-ma'naviy hodisa bo'lib, insonning tabiat, tabiiy resurslar, tirik organizmlar va atrof-muhit bilan munosabatlariga oid bilimlari, qadriyatlari, qarashlari hamda xulq-atvor me'yorlarini qamrab oladi. U insonning tabiatdagi o'z o'rnini anglashi va o'z faoliyati oqibatlari uchun mas'uliyatni his etishi bilan tavsiflanadi.

Ekologik ongni ekologik bilim, ekologik madaniyat va ekologik mas'uliyatning o'zaro uyg'unligi sifatida talqin qilish mumkin. Ekologik bilim tabiat qonuniyatlari va ekologik jarayonlarni tushunishga yordam beradi. Ekologik

madaniyat mazkur bilimlarning kundalik hayotdagi odat va xatti-harakatlarda namoyon bo‘lishini anglatadi. Ekologik mas’uliyat esa insonning tabiatga zarar yetkazuvchi harakatlarning oldini olishga intilishi, o‘z qarorlari oqibatlarini hisobga olishi va umumiy ekologik manfaatlarni qadrlashida ifodalanadi.

Ushbu tarkibiy qismlar o‘zaro chambarchas bog‘liq. Masalan, suv tanqisligi haqida ma’lumotga ega bo‘lish ekologik bilim hisoblanadi. Suvni behuda oqizmaslik va undan tejamkor foydalanish ekologik madaniyatning ko‘rinishidir. Suv resurslarini muhofaza qilishni shaxsiy va fuqarolik burchi deb bilish esa ekologik mas’uliyatni ifodalaydi.

Shu bilan birga, ekologik ongni faqat individual xulq-atvor bilan cheklab bo‘lmaydi. U jamoatchilik faolligi, ekologik qonunchilikka rioya etish, korxonalar faoliyatining atrof-muhitga ta’sirini hisobga olish va davlat hamda fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligini ham qamrab oladi. Demak, ekologik muammolarni hal etish shaxsiy mas’uliyat bilan bir qatorda institutsional va jamoaviy yondashuvni ham talab qiladi.

Ekologik ongning rivojlanganligi jamiyatning uzoq muddatli manfaatlarini anglash darajasini ham ko‘rsatadi. Tabiiy resurslardan bugungi ehtiyojlar uchun foydalanishda kelajak avlodlarning manfaatlarini hisobga olish barqaror rivojlanishning muhim tamoyilidir. Shu sababli ekologik ongli jamiyat iqtisodiy taraqqiyot va tabiiy muhit muhofazasi o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga intiladi.

Sog‘lom jamiyat tushunchasi faqat kasalliklarning mavjud emasligi bilan belgilanmaydi. U insonlarning xavfsiz yashash muhiti, sifatli ichimlik suvi, toza havo, sanitariya sharoitlari, sog‘lom turmush tarzi va ijtimoiy farovonlik imkoniyatlariga ham bog‘liq. Shu ma’noda, atrof-muhit holati jamiyat salomatligining muhim omillaridan biridir.

Atmosfera havosining ifloslanishi nafas olish tizimi va yurak-qon tomir salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ichimlik suvining ifloslanishi yuqumli kasalliklar va boshqa salomatlik muammolari xavfini oshiradi. Tuproqning degradatsiyasi va kimyoviy moddalar bilan ifloslanishi qishloq xo‘jaligi

mahsulotlarining sifati, oziq-ovqat xavfsizligi hamda ekotizimlarning barqarorligiga ta’sir qiladi. Shuningdek, yashil hududlarning kamayishi, issiqlik to‘lqinlari va iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq xavflar aholi farovonligiga qo‘shimcha bosim o‘tkazadi.

Mazkur holatlar ekologik muammolarni faqat tabiatga oid masala sifatida emas, balki sog‘liqni saqlash, iqtisodiyot, ta’lim va ijtimoiy siyosat bilan bog‘liq kompleks muammo sifatida ko‘rib chiqish lozimligini ko‘rsatadi. Atrof-muhitni muhofaza qilishga yo‘naltirilgan chora-tadbirlar kasalliklarning oldini olish, yashash sifatini yaxshilash va kelajak avlodlarning sog‘lom rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Ekologik muammolarning oldini olishda fuqarolarning kundalik xatti-harakatlari ham muhim o‘rin tutadi. Chiqindilarni belgilangan joylarga tashlash, suv va elektr energiyasini tejash, yashil hududlarni asrash, jamoat transportidan oqilona foydalanish va atrof-muhitni ifloslantiruvchi holatlarga befarq bo‘lmaslik ekologik xavflarni kamaytirishga ko‘maklashadi. Biroq individual sa’y-harakatlar samarali bo‘lishi uchun ular zamonaviy infratuzilma, chiqindilarni yig‘ish va qayta ishlash tizimi, toza energiya manbalari hamda samarali ekologik boshqaruv bilan qo‘llab-quvvatlanishi kerak.

Shunday qilib, ekologik ongni rivojlantirish sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, uning natijasi inson salomatligi, yashash muhiti va jamiyatning umumiy farovonligida namoyon bo‘ladi.

Yoshlar ekologik madaniyatini shakllantirish ekologik barqarorlikni ta’minlashning uzoq muddatli strategik yo‘nalishlaridan biridir. Chunki yoshlar kelajakdagi kasbiy, iqtisodiy va ijtimoiy qarorlarni qabul qiluvchi avlod hisoblanadi. Ularda tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatning shakllanishi kelgusida ekologik jihatdan oqilona qarorlar qabul qilinishiga zamin yaratadi.

Ekologik tarbiyaning samaradorligi, eng avvalo, uning uzluksizligi va amaliy yo‘naltirilganligiga bog‘liq. Ekologik bilimlarni faqat muayyan fan doirasida o‘rgatish yetarli emas. Ularni turli fanlar mazmuniga singdirish, hayotiy vaziyatlar

bilan bog‘lash va o‘quvchi-talabalarning mustaqil faoliyati orqali mustahkamlash lozim.

Ta’lim muassasalarida ekologik ta’lim quyidagi yo‘nalishlarda tashkil etilishi maqsadga muvofiq:

Nazariy ta’lim: iqlim o‘zgarishi, suv resurslari, biologik xilma-xillik, ekologik xavfsizlik va chiqindilarni boshqarish masalalarini o‘rganish.

Amaliy mashg‘ulotlar: hududning ekologik holatini kuzatish, yashil maydonlarni parvarishlash, chiqindilarni saralash va suv sarfini tahlil qilish.

Loyiha faoliyati: ekologik muammolarga yechim taklif etuvchi talaba loyihalari, ilmiy izlanishlar va innovatsion tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash.

Ijtimoiy faollik: ekologik aksiyalar, volontyorlik tadbirlari, targ‘ibot uchrashuvlari va jamoatchilik tashabbuslarida ishtirok etish.

Raqamli ekologik savodxonlik: ishonchli ma’lumotlarni tahlil qilish, ekologik muammolarni raqamli vositalar orqali yoritish va amaliy yechimlarni targ‘ib qilish.

Oliy ta’lim muassasalarida ekologik ta’limni tashkil etishda talabalarni faqat tadbir ishtirokchisi sifatida emas, balki mustaqil tashabbus ko‘rsatuvchi va muammolarni tahlil qiluvchi subyekt sifatida shakllantirish muhimdir. Masalan, talabalar turar joylarida suv va elektr energiyasi sarfini kuzatish, plastik chiqindilar hajmini aniqlash, yashil hududlar holatini baholash hamda chiqindilarni saralash tizimini takomillashtirish bo‘yicha loyihalar ishlab chiqishlari mumkin.

Bunday yondashuv nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘laydi. Shu bilan birga, ekologik loyihalarning natijalarini aniq ko‘rsatkichlar asosida baholash talabalarni dalillarga asoslangan fikrlashga o‘rgatadi. Masalan, aksiya davomida yig‘ilgan chiqindilar miqdori, tejalgan suv hajmi, parvarishlangan daraxtlar soni yoki ekologik tadbirlarda ishtirok etgan talabalar ulushi qayd etilishi mumkin.

Ekologik tarbiyaning yana bir muhim jihati — oilaviy muhitdir. Ota-onalarning suv va energiyadan tejamkor foydalanishi, chiqindilarni to‘g‘ri boshqarishi va tabiatga ehtiyotkorona munosabati farzandlar uchun amaliy namuna

bo‘lib xizmat qiladi. Ta’lim muassasasi, oila va mahalla o‘rtasidagi hamkorlik esa ekologik qadriyatlarning kundalik hayotda mustahkamlanishiga yordam beradi.

O‘zbekistonda ekologik ta’lim va ekologik madaniyatni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari

O‘zbekistonda ekologik ta’lim va ekologik madaniyatni rivojlantirish masalalari davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi 434-son qarori bilan O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlangan. Mazkur hujjatda uzluksiz ta’lim tizimida ekologik bilim, ong va madaniyatni shakllantirish, ta’lim dasturlarini takomillashtirish hamda ekologik tarbiyaning samarali usullarini joriy etishga e’tibor qaratilgan [1].

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PQ-184-son qarori bilan 2030-yilgacha bo‘lgan davrda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasi tasdiqlangan. Unda ta’lim muassasalari, oilalar va mahallalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish, aholining kundalik hayotida tejamkorlik ko‘nikmalarini mustahkamlash hamda yoshlarning ekologik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar belgilangan [2].

Ushbu hujjatlar ekologik ongni shakllantirish bir martalik tadbirlar bilan cheklanmasdan, tizimli va uzluksiz jarayon sifatida tashkil etilishi zarurligini ko‘rsatadi.

Mamlakatimizda ekologik madaniyatni yuksaltirishning muhim yo‘nalishlaridan biri yashil hududlarni kengaytirish va ko‘kalamzorlashtirish tashabbuslaridir. Jumladan, “Yashil makon” umummilliy loyihasi daraxt ekish, yashil maydonlarni ko‘paytirish va aholining tabiatni asrash borasidagi faolligini kuchaytirish uchun imkoniyat yaratadi. Bunda ekilgan daraxtlar sonidan tashqari, ularning yashab qolish darajasi, sug‘orish va parvarishlash sifati ham e’tiborga olinishi zarur.

O‘zbekiston sharoitida ekologik ongni rivojlantirish suv resurslaridan oqilona foydalanish bilan ham bevosita bog‘liq. Suv tanqisligi xavfi mavjud sharoitda suvni

tejaydigan texnologiyalarni qo‘llash, maishiy suv sarfini kamaytirish, sug‘orish tizimlarining samaradorligini oshirish va suv havzalarini ifloslanishdan himoya qilishga doir bilimlarni keng targ‘ib etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Orolbo‘yi hududidagi ekologik muammolar ham ekologik ta’limning mazmunini belgilashda muhim tajriba manbai bo‘lib xizmat qiladi. Orol dengizi inqirozi tabiat resurslaridan noto‘g‘ri foydalanish uzoq muddatli ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu bois ekologik ta’limda mahalliy muammolarni o‘rganish, ularning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda hududiy yechimlar ishlab chiqishga alohida e’tibor qaratish lozim.

Ekologik madaniyatni rivojlantirishda chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish ham muhim yo‘nalishdir. Chiqindilarni manbasida saralash, qayta ishlashga yaroqli materiallarni ajratish, bir martalik plastik mahsulotlardan foydalanishni kamaytirish va qayta foydalanish tamoyillarini keng targ‘ib qilish tabiiy resurslarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirishga yordam beradi. Bunda aholiga faqat chiqindilarni saralashni tavsiya etish emas, balki saralangan chiqindilarni alohida yig‘ish va qayta ishlash imkoniyatlarini ham yaratish zarur.

Ekologik ongni shakllantirish masalasi xalqaro miqyosda barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan uzviy bog‘liq. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 2015-yilda qabul qilingan 2030-yilgacha bo‘lgan Barqaror rivojlanish kun tartibida iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik rivojlanishning o‘zaro uyg‘unligi asosiy tamoyil sifatida belgilangan [3].

Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida sifatli ta’lim, toza suv va sanitariya, arzon va toza energiya, barqaror shaharlar, mas’uliyatli iste’mol va ishlab chiqarish, iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish hamda quruqlik ekotizimlarini muhofaza qilish kabi yo‘nalishlar alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqsadlar ekologik muammolarni alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida hal etish zarurligini ko‘rsatadi.

Masalan, suvni tejash nafaqat suv resurslarini muhofaza qilish, balki energiya sarfini kamaytirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan ham bog‘liq.

Shaharlarni ko‘kalamzorlashtirish esa havo sifatini yaxshilash, issiqlik ta’sirini yumshatish, dam olish imkoniyatlarini kengaytirish va aholi salomatligini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin.

Xalqaro yondashuvlardan kelib chiqib, ekologik ta’limda uchta muhim tamoyilga amal qilish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, tizimlilik tamoyili. Ekologik muammolar tabiiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladi. Shu bois ularni o‘rganishda fanlararo yondashuvdan foydalanish kerak.

Ikkinchidan, amaliy yo‘naltirilganlik tamoyili. Ekologik bilimlar real hayotdagi muammolarni hal qilish, kuzatish, tajriba o‘tkazish va natijalarni tahlil qilish orqali mustahkamlanadi.

Uchinchidan, avlodlararo mas’uliyat tamoyili. Tabiiy resurslardan foydalanish bo‘yicha bugungi qarorlar kelajak avlodlarning yashash sharoitlariga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ekologik ta’lim uzoq muddatli manfaatlarni hisobga olish ko‘nikmasini rivojlantirishi zarur.

Mazkur tamoyillarni ta’lim va jamoatchilik faoliyatiga tatbiq etish ekologik muammolarga nisbatan ongli, mas’uliyatli va ilmiy asoslangan munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa

Ekologik ong — sog‘lom jamiyatni shakllantirish, tabiiy resurslarni asrash va barqaror rivojlanishni ta’minlashning muhim shartidir. Insonning atrof-muhitga munosabati uning ekologik bilimlari, madaniyati, qadriyatlari va mas’uliyat hissi bilan belgilanadi. Shu bois ekologik muammolarni bartaraf etishda texnologik va tashkiliy chora-tadbirlar bilan bir qatorda, aholining ekologik dunyoqarashini rivojlantirishga ham ustuvor ahamiyat berish zarur.

Ekologik ongni shakllantirishda ta’lim tizimi, oila, mahalla, ommaviy axborot vositalari va davlat tashkilotlarining o‘zaro hamkorligi muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, yoshlarni ekologik loyihalar, volontyorlik harakatlari, amaliy kuzatuvlar

va ilmiy izlanishlarga jalb etish ularning tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatini mustahkamlaydi.

O‘zbekistonda ekologik ta'limni rivojlantirish va aholining ekologik madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan konseptual hujjatlar ushbu yo‘nalishdagi faoliyat uchun muhim tashkiliy asos yaratadi. Endilikda ularning amaliy ijrosini kuchaytirish, ekologik ta'limning uzluksizligini ta'minlash, yoshlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va natijalarni aniq mezonlar asosida baholash alohida ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, tabiatni asrash faqat ekologiya sohasi mutaxassislarining vazifasi emas, balki har bir fuqaroning ijtimoiy burchidir. Ekologik ongli inson o‘zining bugungi harakatlari kelajak avlodlarning hayotiga ta'sir ko‘rsatishini anglaydi. Demak, ekologik ongni rivojlantirishga yo‘naltirilgan har bir sa'y-harakat sog‘lom muhit, mas'uliyatli jamiyat va barqaror kelajakni barpo etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi 434-son qarori. O‘zbekiston Respublikasida Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PQ-184-son qarori. 2030-yilgacha bo‘lgan davrda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.
3. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015.
4. United Nations. The Sustainable Development Goals. UNESCO. Education for Sustainable Development. World Health Organization. Environmental health.
5. Salimov O. A., Mardonov B. M., Salimov A. M. Study of the process of cleaning raw cotton from weed in sections of screw conveyors. //Eurasian journal of

engineering and texnology. www.geniusjournals.org. ISSN(E): 2795-7640 GJPG Brussels, Belgium. Date: January 2023, pp:8-16. (05.00.00; IF 7.995).

6. Abbazov I.Z., Salimov O.A., Salimov A.M. “Paxtachilik sanoatida texnosferik omillar”.O‘quv qo‘llanma. T.:2023 y. 139-154 b.